

V Vinnumarkaður og nýting framleiðsluþátta

Samkvæmt Vinnumarkaðskönnun Hagstofu Íslands (VMK) fjölgaði heildarvinnustundum heldur meira á fyrsta fjórðungi ársins en gert var ráð fyrir í febrúarspá *Peningamála*. Atvinnuleysi hélt áfram að minnka og hefur ekki verið minna frá því snemma árs 2008. Um fjórðungur fyrirtækja vill fjölga starfsfólki fremur en fækka því og hlutfall fyrirtækja sem telja sig búa við skort hefur haldist nálægt 40% undanfarið ár þrátt fyrir töluverðan innflutning vinnuafls. Samkvæmt tölum Hagstofunnar jókst framleiðni um líðlega 4% í fyrra eftir að hafa vaxið um tæplega 1% á ári í sex ár þar á undan. Skyndileg aukning framleiðnivaxtar gæti bent til ofmats sem rekja má til vanmats á fjölgun erlendra starfsmanna. Á næstu misserum er gert ráð fyrir að mikill innflutningur vinnuafls haldi áfram og að framleiðslugeta aukist umfram langtímaleitni. Þrátt fyrir það heldur framleiðsluspennan áfram að aukast og eykst hún meira en gert var ráð fyrir í febrúar.

Vinnumarkaður

Heildarvinnustundum fjölgar hratt og atvinnuleysi heldur áfram að minnka

Heildarvinnustundum fjölgaði um 3% í fyrra. Á fyrsta fjórðungi þessa árs nam ársvöxturinn 3,5% sem er 0,2 prósentum meira en spáð var í febrúar (mynd V-1). Störfum fjölgaði hratt fyrstu mánuði ársins en meðalvinnuvikan styttest eins og hún gerði allt síðasta ár en niðurstöður könnunar meðal fyrirtækja benda til þess að sum þeirra hafi ákveðið að fækka dýrum yfirvinnutímum í kjölfar kostnaðarsamra kjarasamninga. Eins og á fjórðungnum á undan mældist atvinnuþátttaka á fyrsta ársfjórðungi 83,8% að teknu tilliti til árstíðar. Þetta er jafn mikil atvinnuþátttaka og þegar hún varð mest fyrir fjármálakreppuna en hlutfall starfandi er enn ½ prósentu lægra en á fyrri hápunkti og mældist 81,6%.

Samkvæmt VMK minnkaði atvinnuleysi um 0,4 prósentur milli ára á fyrsta ársfjórðungi og mældist 2,7% að teknu tilliti til árstíðar og hefur það ekki verið minna síðan á fyrri hluta ársins 2008. Það hefði líklega verið enn minna á fjórðungnum ef ekki hefði verið fyrir áhrif verkfalls sjómanna en áætlað er að 1.300 fiskvinnslustarfsmenn hafi farið á atvinnuleysisbætur á meðan á verkfallinu stóð (mynd V-2).¹

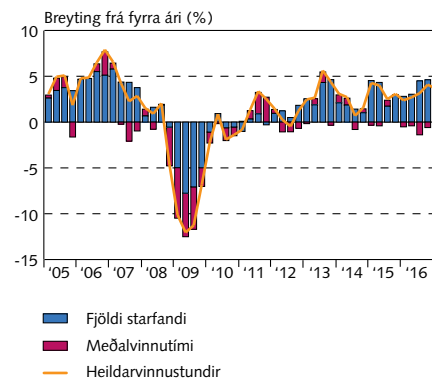
Stjórnendur gera enn ráð fyrir töluverðri fjölgun starfsfólks

Útlit er fyrir að vinnuaflseftirspurn verði áfram þróttmikil þótt vorkönnun Gallup sýni að hlutfall fyrirtækja sem vilja fjölga starfsfólki frekar en fækka lækki um rúmlega 5 prósentur í 24% að teknu tilliti til árstíðar (mynd V-3). Hlutfallið er því enn hátt en eins og undanfarið er staðan nokkuð ólík milli atvinnugreina. Verkfall sjómanna virðist hafa aukið enn á svartsýni í sjávarútvegi en þar vildu rúmlega 16 prósentum fleiri fyrirtæki fækka starfsfólki frekar en fjölga því þegar könnunin var gerð (14. febrúar til 3. mars). Eftirspurn eftir vinnuafli í byggingarstarfsemi er álíka kröftug og hún hefur verið undanfarið eitt

Mynd V-1

Atvinna og vinnutími¹

1. ársfj. 2005 - 1. ársfj. 2017

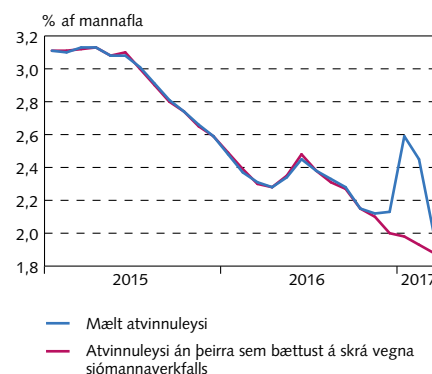

1. Ársfjórðungsleg meðaltöl mánaðarlegra gagna.
Heimild: Hagstofa Íslands.

Mynd V-2

Skráð atvinnuleysi¹

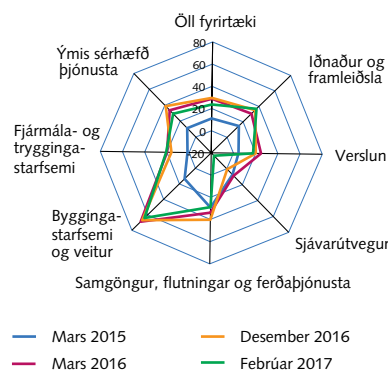
Janúar 2015 - mars 2017

1. Árstíðarleiddar tölur.
Heimildir: Vinnuálastofnun, Seðlabanki Íslands.

Mynd V-3

Fyrirtæki sem vilja fjölga starfsfólki umfram þau sem vilja fækka því næstu 6 mánuði¹
Hlutfall fyrirtækja (%)

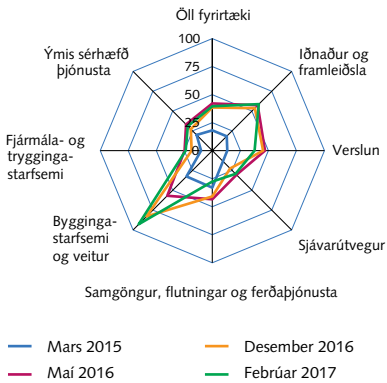
1. Árstíðarleiddar tölur.
Heimildir: Gallup, Seðlabanki Íslands.

1. Samkvæmt skýrslu um mat á þjóðhagslegum kostnaði verkfalls sjómanna sem unnin var fyrir Atvinnuvega- og nýsköpunarráðuneytið.

Mynd V-4

Fyrirtæki sem telja að skortur sé á starfsmönnum¹

Hlutfall fyrirtækja (%)

1. Árstíðarleiddar tölur.
Heimildir: Gallup, Seðlabanki Íslands.

og hálf t. ár en um 64 prósentum fleiri fyrirtæki í greininni vildu frekar fjölga starfsfólki en fækka því. Sama hlutfall var á bilinu 18-37 prósentur í öðrum greinum.

Vísendingar um nýtingu framleiðslupáttanna

Enn mikill og viðvarandi skortur á starfsfólki ...

Svipað hlutfall fyrirtækja taldi sig búa við skort á starfsfólki í vorkönnun Gallup og í vetrarkönnuninni eða 40% og hefur hlutfallið lítið breyst frá sumarkönnuninni í fyrra (mynd V-4). Frá því um mitt ár 2015 hefur skorturinn verið mestur í byggingastarfsemi. Tæplega 93% fyrirtækja í greininni áttu erfitt með að manna störf í febrúar og jókst hlutfallið um tæpar 10 prósentur milli kannana sé leiðrétt fyrir árstíð. Þetta er mesti skortur sem mælst hefur í nokkurri atvinnugrein frá upphafi kannana Gallup meðal 400 stærstu fyrirtækja landsins.

Skortinum hefur að nokkru leyti verið mætt með innflutningi vinnuafis, en samkvæmt áætlun úr staðgreiðsluskrá hefur erlendum ríkisborgurum sem starfa í byggingastarfsemi fjölgað um 124% frá árinu 2014 en þá voru þeir um 11% af vinnuafli í greininni en voru orðnir um 20% í fyrra. Þrátt fyrir mikinn innflutning á vinnuafli fjölgar enn fyrirtækjum í byggingastarfsemi sem telja sig búa við skort á starfsfólki. Mikill og viðvarandi skortur á starfsfólki gæti takmarkað að einhverju leyti getu greinarinnar til að mæta aukinni eftirspurn. Fyrirtækjum í ferðaþjónustu sem telja sig búa við skort fækkaði hins vegar milli kannana og fleiri fyrirtæki í greininni vildu fækka starfsfólki á næstu sex mánuðum en í síðustu könnun. Erlendu vinnuafli hefur fjölgað mikið í greinum sem tengjast ferðaþjónustu og gæti það skýrt fækkun fyrirtækja sem telja sig búa við skort á starfsfólki en aukinn vilji til að fækka starfsfólki meðal ferðaþjónustufyrirtækja gæti einnig bent til minni eftirspurnar erlendra ferðamanna vegna hækkunar gengis krónunnar undangengið ár.

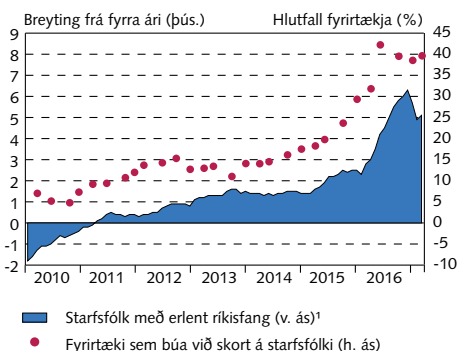
... þrátt fyrir töluverðan innflutning á vinnuafli

Á undanförunum árum hafa fleiri erlendir ríkisborgarar flust til landsins en frá því og hefur munurinn farið vaxandi. Svipaða þróun má sjá þegar skoðaðar eru tölur um áætlaðan fjölda erlendra ríkisborgara í staðgreiðslugögnum og skráningu Vinnuálastofnunar á starfsmannaleigum, erlendum þjónustufyrirtækjum og nýjum atvinnuleyfum. Starfsfólki með erlent ríkisfang tók að fjölga í upphafi árs 2011 en verulega bætti í vöxtinn á síðasta ári samhliða vaxandi skorti á starfsfólki (mynd V-5). Alls fjölgaði starfsfólki á staðgreiðsluskrá í fyrra um 4,7% milli ára og var hlutur erlendra ríkisborgara í fjölguninni um 60%. Var það í fyrsta sinn frá árinu 2010 sem framlag þeirra til fjölgunar starfsmanna var meira en íslenskra ríkisborgara. Flestir erlendir ríkisborgarar voru við störf í þeim þjónustugreinum sem hafa vaxið hratt vegna mikillar fjölgunar ferðamanna en einnig voru margir við störf í byggingastarfsemi og verslun. Vaxandi innflutning vinnuafis má einnig sjá í auknum umsvifum starfsmannaleigna og erlendra þjónustufyrirtækja hér á landi. Hefur þessum fyrirtækjum og starfsmönnum þeirra fjölgað töluvert frá því í fyrra (mynd V-6). Á sama tíma hefur nýjum tímabundnum atvinnuleyfum útgefnum af Vinnuálastofnun vegna ríkisborgara utan EFTA- og EES-ríkja farið fjölgandi.

Mynd V-5

Erlent vinnuafli og skortur á starfsfólki

Janúar 2010 - febrúar 2017

1. Áætlun byggð á staðgreiðslugögnum.
Heimildir: Gallup, Hagstofa Íslands.

Viðbendingar um vanmat á vinnumagni í opinberum tölum

Erlent vinnuafli er líklega vanmetið í opinberum tölum og hefur þetta vanmat líklega aukist að undanfögnu. Úrtak VMK nær eingöngu til einstaklinga sem eru í þjóðskrá og því með lögheimili skráð á Íslandi, en hluti innflutts vinnuafis vinnur hér tímabundið og er því ekki í þjóðskrá. Erlendir ríkisborgarar koma því seint og jafnvel ekki fram í úrtaki VMK. Annað sem bendir til að fjöldi erlendra starfsmanna sé vanmetinn í opinberum tölum er óvenju mikill framleiðnivöxtur í fyrra. Eins og sést á mynd V-7 mældist hann 4,1% sem er töluvert meiri vöxtur en árin þar á undan og langt umfram langtímaleitni framleiðnivaxtar. Framleiðnivöxtinn í fyrra virðist mega rekja til mikils vaxtar fjölþáttaframleiðni (e. total factor productivity) en fjármagnsstofninn á vinnustund er enn að dragast saman, eins og hann hefur gert samfelld frá því að fjármálakreppan skall á.² Þótt líklegt sé að fjölþáttaframleiðni hafi aukist með betri nýtingu framleiðslupáttanna, t.d. þeirra sem tengjast ferðamannaíðnaði, virðist ólíklegt að framleiðni hafi skyndilega aukist jafn mikið og mælingar benda til. Líklegra er að fjölgun heildarvinnustunda sé vanmetin vegna erlendra starfsmanna sem koma til tímabundinnar dvalar og birtast því ekki í opinberum skráum (sjá einnig kafla I).³

Með hliðsjón af þessu gerir grunnsþáin ráð fyrir að fólki á vinnualdri fjölgi nokkru hraðar en gert er ráð fyrir í mannfjöldaspá Hagstofunnar.⁴ Fjölgunin er einnig meiri en í febrúarspá bankans. Við þetta bætist að nú er einnig spáð meiri atvinnuþátttöku en áður. Meiri aukning vinnuafis eykur vöxt framleiðslugetu þjóðarbúsins. Í ljósi mikils innflutnings vinnuafis, aukinnar atvinnuþátttöku og lækkunar langtímaatvinnuleysis er einnig talið að jafnvægisatvinnuleysi sé um 1/2 prósentu minna í fyrra og í ár en gert var ráð fyrir í febrúar.

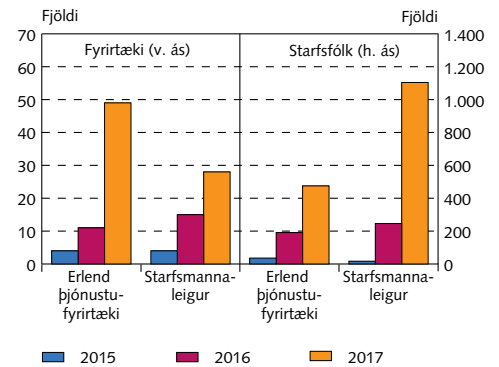
Meiri framleiðsluspenna þrátt fyrir aukna framleiðslugetu

Viðhorfskönnun meðal stjórnenda fyrirtækja sýnir að fyrirtæki eiga í vaxandi erfiðleikum með að mæta óvæntri eftirspurn. Að teknu tilliti til árstíðar er hlutfall fyrirtækja sem segjast starfa við eða umfram fulla framleiðslugetu komið í ríflega 55% sem er aðeins 2½ prósentu frá því sem hlutfallið var hæst á haustmánuðum ársins 2006 (mynd V-8). Viðvarandi skortur á starfsfólki auk margvíslegra viðbendinga af vinnu- markaði benda einnig til þess að töluvert reyni á framleiðslupættina. Framleiðsluspennan er því talin hafa aukist samhliða hröðum hagvexti frá því að hún tók að myndast snemma árs 2015 (sjá einnig kafla IV). Á móti vegur að gert er ráð fyrir að heildarvinnustundum fjölgi hraðar vegna aukins mannafla og meiri atvinnuþátttöku auk þess sem jafn-

- Vöxtur fjölþáttaframleiðni er sá hluti framleiðsluaukningar sem er umfram það sem skýra má með aukinni notkun framleiðslupáttanna. Fjölþáttaframleiðni er metin sem frávik vergrar landsframleiðslu frá því framleiðslustigi sem fæst með Cobb-Douglas-framleiðslufalli þjóðhagslíkans Seðlabankans: $A = Y/[N^\beta K^{1-\beta}]$, þar sem A er fjölþáttaframleiðni, Y er verg landsframleiðsla, N eru heildarvinnustundir, K er fjármagnsstofninn og $\beta (= 0,6)$ er hlutdeild vinnuafis í framleiðsluverðmætum. Framlag fjölþáttaframleiðni og fjármagnsstofnsins til framleiðni vinnuafis er því hægt að reikna sem: $Y/N = A(K/N)^{1-\beta}$, þar sem Y/N er framleiðni vinnuafis og K/N er fjármagnsstofninn á vinnustund.
- Eins og rakið er í kafla VI gæti ofmat á framleiðnivexti einnig stafað af ofmati á hagvexti síðasta árs sem rekja mætti til vanmats á verðþætti landsframleiðslunnar í bráðabirgðatölum Hagstofunnar.
- Af ofangreindum ástæðum er ekki víst að opinberar tölur muni sýna svo mikla mannfjöldaaukningu. Mannfjöldaaukning er líklega einnig vanmetin í sögulegum tölum.

Mynd V-6

Starfsmannaleigur, erlend þjónustufyrirtæki og starfsfólk þeirra við lok 1. ársfjórðungs

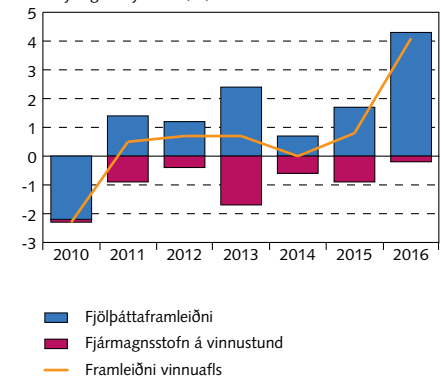

Heimild: Vinnuálagstafnun.

Mynd V-7

Framleiðni vinnuafis og undirbyggjandi þættir 2010-2016¹

Breyting frá fyrra ári (%)

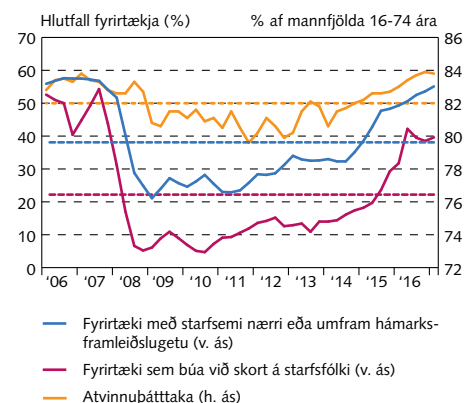
1. Framleiðni vinnuafis er metin sem hlutfall VLF og heildarvinnustunda. Fjölþáttaframleiðni er metin sem frávik VLF frá því framleiðslustigi sem fæst með fullri nýtingu framleiðslupáttanna út frá framleiðslufalli þjóðhagslíkans Seðlabankans.

Heimildir: Hagstofa Íslands, Seðlabanki Íslands.

Mynd V-8

Nýting framleiðslupáttanna og atvinnuþátttaka¹

1. ársfj. 2006 - 1. ársfj. 2017

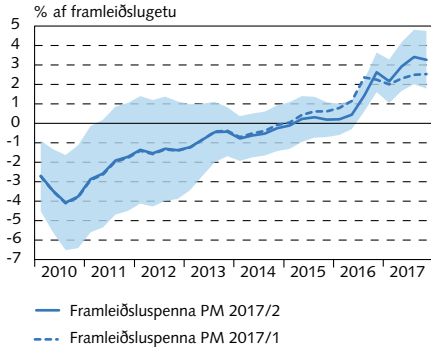
1. Mælikvarðar fyrir nýtingu framleiðslupáttanna eru úr viðhorfskönnun Gallup meðal 400 stærstu fyrirtækja landsins en atvinnuþátttaka samkvæmt vinnuálagsskönnun Hagstofunnar. Árstíðarleiddar tölur. Brotalínur sýna meðalhlutföll tímabilsins.

Heimildir: Gallup, Hagstofa Íslands, Seðlabanki Íslands.

Mynd V-9

Framleiðsluspenna¹

1. ársfj. 2010 - 4. ársfj. 2017

1. Skyggða bilið sýnir ±1 fimm ára staðalfrávik. Grunnspá Seðlabankans 2017.

Heimildir: Hagstofa Íslands, Seðlabanki Íslands.

vægisatvinnuleysi er lægra en áður var talið. Þrátt fyrir að gert sé ráð fyrir að framleiðslugeta þjóðarbúsins vaxi hraðar en talið var í febrúar er útlit fyrir að framleiðsluspenna verði einnig meiri en þá var talið eða 3,3% af framleiðslugetu í lok ársins sem er 0,7 prósentum meira en í febrúarspánni (mynd V-9). Eins og fjallað er um í kafla I er töluverð óvissa um þetta mat enda byggist það að nokkru leyti á túlkun hagstærða sem ekki eru mælanlegar.